

TÜSKÉS ANNA

HEVESI IMRE (1867–1921) KOLOZSVÁRI SEBÉSZ ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

■ Hevesi Imre a 19. és 20. század fordulójának kiemelkedő magyar sebésze volt, aki rendkívüli szaktudásával és innovációival hozzájárult a sebészet és az ortopédia fejlődéséhez. Élete során nemcsak a gyakorlati sebészetben ért el jelentős eredményeket, hanem kutatási munkásságával is maradandó hatást gyakorolt az orvostudomány fejlődésére. A tanulmány célja bemutatni Hevesi életpályáját, tudományos tevékenységét és azokat az orvosi újításokat, amelyekkel elősegítette a modern sebészeti és ortopédiai módszerek kialakulását. Az írás kiemeli Hevesi munkásságának főbb területeit, beleértve az általa bevezetett műtéti technikákat, elméleti megközelítéseit, valamint a közösségért végzett társadalmi és tudományos tevékenységét.

Életpályája

■ 1867. szeptember 17-én született Tihanyban katolikus családban,¹ szülei Horváth Mária (Zamárdi, 1836 – Bábolna, 1916) és Heizer Ferenc² (Hidegkút, 1828 – Bana-Bábolna pusztá, 1907) kántortanító, aki az 1850-es évektől a tihanyi elemi iskola tanítója. Középiskolai tanulmányait – ahogy négy testvére³ is – a veszprémi piarista gimnáziumban végezte 1878–1886 között, negyedik osztálytól Külley-féle alapból ösztöndíjat kapott.⁴ Végig szinte teljesen kitűnően tanult, egyedül második osztályban kapott jó osztályzatot testgyakorlásból.⁵ A harmadik osztálytól a latin mellett német és francia nyelvet tanult, nyolcadikban a franciát felváltotta az olasz. Ötödik és hatodik osztályban tagja volt a Szavaló Körnek, majd első elnöke az 1885 őszén abból alakult Ányos-körnek.⁶

A sikeres érettségi vizsga után az 1880-as évek elejétől Kolozsváron élő és Bak Lajos gyárába betársuló műbútor- és épületasztalos József bátyja⁷ tanácsára a Ferenc József Tudományegyetemre iratkozott be, ahol 1886–1888 között négy félévet hallgatott. Az egyetemi tanulmányok további éveit Bécsben végezte az Orvostudományi Karon, ahol a modern hasi sebészetet megalapító Theodor Billroth (1829–1894) bécsi sebész orvosprofesszor kedvenc tanítványává vált.⁸ Kézügyességét csodálták növendéktársai, ez feltűnt professzorainak is. Szigorlaton kérdezte tőle az egyik bécsi professzor, hogy nem gyakorlott hegedűjátékos-e, mert csak úgy értené a kézügyességet.⁹ Nevét Hevesire változtatta 1892-ben,¹⁰ amikor orvosi diplomát szerzett.¹¹

Egyetemi tanulmányai után Kolozsváron telepedett le 1893-ban, ahol a Brandt József (1839–1912) professzor vezette Karolina országos sebészeti klinikán kezdte pályafutását mütőnövendékként az 1893–94-es tanévben,¹² majd 1894 júniusától gyakornok orvosként: Papp Gáborral párhuzamosan 1895. március 1-jétől 1897-ig második,¹³ majd 1897-től első tanársegéd lett, főleg az ortopédiára szakosodott, s másodikként szerezte meg a sebészeti magántanárságot 1903-ban.¹⁴ 1895-ben Brandt bevezette, hogy tanársegédei beszámolót írnak a kórházban folyó munkáról megosztva, mindenki a saját szakterületéről.¹⁵ 1895. augusztus 1-jétől Hevesi

Köszönöm a kutatásban nyújtott segítséget Egyed Emesének, Gaal Györgynek, Kovács Máriának, Nagy Bélának és Ugrócsky Máriának.

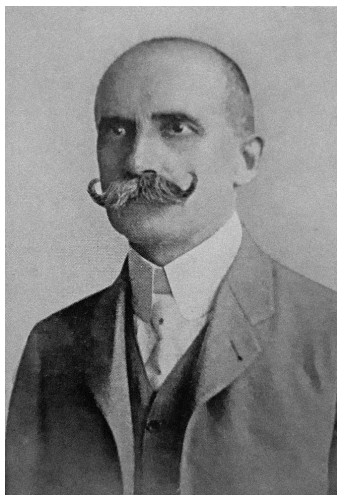
tartalékos segédorvos a 68. számú gyalogezrednél,¹⁶ 1897. december 31-én áthelyezték a kolozsvári 21. csapattest tartalékába.¹⁷

Hamar beilleszkedett a kolozsvári orvosi, egyetemi közegbe. 1894-ben és 1895-ben a januárban tartandó orvosbál rendezőségének tagja.¹⁸ Raab Gyula császári és királyi ezredorvos jelölése nyomán felvették a Szily Kálmán fizikus vezette Királyi Magyar Természettudományi Társulatba 1894. január 10-én.¹⁹ Az Erdélyi Múzeum-Egylet orvos-természettudomány szakosztályának tagjaként 1894 őszétől több előadást tartott.²⁰ Számos kolozsvári építési alap javára adakozott, támogatva például a református kollégium építését.²¹ 1896-tól részt vett a mentőegyesület munkájában: az estélyek és májálisok szervezésében ugyanúgy, mint orvosként, 1900-ban ő lett az egyesület igazgatója.²² Tagja volt a Kolozsvári Kerékpáros Egyletnek, 1896-ban titkári funkciót is ellátott,²³ térfelügyelő az október 4-én tartott millenáris kerékpárünnepélyen.²⁴ 1898-ban a kerékpáregylet választmányi tagja.²⁵ Harminckét évesen, 1900. február 11-én eljegyezte,²⁶ majd feleségül vette Benel Ferenc ügyvéd lányát, Erzsébetet,²⁷ gyermekük nem született.

Az ő tervei szerint épült az egyetem új, I. számú sebészeti klinikája 1897–1899 között,²⁸ aminek épületasztalosi munkáit és a bútortat kivitelezését bátyja, Hevesi József gyára végezte, és 1899. november 11-én avatták fel.²⁹ Brandt őt is utódjául nevelte ki. A Vöröskereszt Kórház, hivatalos nevén Országos Vöröskereszt Egylet kolozsvári választmányának Erzsébet-Mária Kórháza főorvosa Brandt, alorvosa 1900-tól Hevesi, aki miután 1904-ben megszerezte a magántanári címet,³⁰ a kórház címzetes főorvosa lett.³¹ Hírneve és orvostekintélye magántanárként olyan nagy volt, hogy Brandt 1905-ös nyugdíjba vonulása után senki sem gondolt arra, hogy ne ő foglalja el a sebészeti tanszék katedráját, de a kar csak második helyen terjesztette fel a kinevezésre. Meglepetésként hatott, amikor a tanszék élére az addig Budapesten működött Makara Lajost (Pápa, 1862 – Kolozsvár, 1915) nevezték ki. Két évig még tanársegéd volt, 1907-ben előléptették adjunktusnak. 1909. december 11-én tagjai sorába választotta a Budapesti Királyi Orvosegyesület. 1910-től az ortopéd sebészeti tanszék vezetője, 1912-ben kinevezték címzetes nyilvános rendkívüli tanárnak.³²

Brandt halála után, 1912-től ő vezette a Vöröskereszt Kórházat.³³ Később a pozsonyi Országos Kórház főorvosi állására pályázott, ahol azzal az indokolással utasították el, hogy az ő tehetségének és képességeinek nagyobb érvényesülési teret szánunk. Hevesinek továbbra sem volt saját klinikája: 1915-ben, Makara tanár halála után pályázott a helyére, de az első helyre sorolt, Budapestről érkező Pólya Jenő (1876–1945) és a második helyre sorolt, Kolozsvárott 1909-től dolgozó Vidakovits Kamill (1879–1967) mellett az ő pályázatáról alig beszéltek.³⁴ 1917-ben az ortopédiai sebészet nyilvános rendes tanárává nevezték ki, de már nem marad idő a szakkórház felállítására.

Az első világháború alatt főtörzsorvosként folyamatosan operált a Vöröskereszt Kórházban. Az ott szerzett érdemeiért Ferenc Károly Szalvátor főherceg (1893–1918) a vörös kereszt II. osztályú díszjelvényét a hadiékítménnyel adományozta neki 1915. november 16-án. A nagyszebeni Osztrák–Magyar Katonai Parancsnokság elismeri önfeláldozó és rendkívül sikeres munkáját 1916. március

Hevesi Imre 1910 körül.

(Erdély Magyar Egyeteme: Az erdélyi egyetemi gondolat és a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem története. Erdélyi Tud. Int., Kolozsvár, 1941. 178.)

25-án, majd három hónappal később munkájáért a császártól a Ferenc József-rend lovagkeresztjét a hadiékítménnyel kapja 1916. június 27-én.³⁵

A háború utánra azt tervezte, hogy az Eperjes úti rokkantkórházat ortopédsebészetté alakítja át Büchler Ignác (1846–1917) magántanár tanársegédével. A magyar államtól kapott is biztatást arra, hogy az épületet átengedik erre a célra. Erdély Romániához csatolása után Hevesi nem volt hajlandó letenni a hűségesküt, így nem taníthatott tovább az egyetemen. Ez vezetett az első öngyilkossági kísérletéhez. A továbbiakban magánpraxist folytatott, a város legkeresettebb sebésze volt. Foglalkoztatta a gondolat, hogy áttelepül a Szegedi Egyetemre, ahol lett volna katedrája és egy új klinikája, de mindezt nem valósította meg. Ötvennégy éves korában, 1921. március 15-én öngyilkosságot követett el morfiummal a Kolozsvár melletti Brétfűn.³⁶ Búcsúüzenete nyomán két nap múlva találtak rá a gyümölcsösben. Temetése 1921. március 19-én délután fél 4-kor volt a Házsongárdi temetőben a Benel család sírboltjánál.³⁷ A szertartást Hirschler József apátplébános vezegte, egyik legrégebbi kollégája, Genersich Gusztáv (1865–1921) gyermekorvos és tanársegéde, Büchler Ignác búcsúztatta. Az *Erdélyi Orvosi Lap* 1921. április 1-jei számát teljes egészében Hevesi munkássága méltatásának szentelte: Steiner Pál urológus bemutatta életét és orvosi kutatásainak jelentőségét,³⁸ közzétették Hevesi tanulmánykezdeményét a gerinctuberkulózisról,³⁹ kollégái a munkásságához kapcsolódó tanulmányokkal tisztelegtek emléke előtt, s mindegyikük kiemelte, hogy Hevesi az adott témában milyen felfedezést, újítást tett.⁴⁰ Özvegye, Benel Erzsébet áttelepült Budapestre, s ott halt meg.

Főbb kutatási területei és eredményei

■ Hevesi munkásságát két fő szakterületen, a belgyógyászat és a sebészeti ortopédia tudományágában fejtette ki. Rengeteg embernek tette ismét használhatóvá a végtagjait, javította életminőségét, s nemritkán a haláltól mentette meg pácienseit. A *Kolozsvár* című napilap gyakran beszámolt mentő főorvosként végzett munkájáról.⁴¹ A kórházban kezelt betegeknél alkalmazott módszereket előadásokban és szaktanulmányokban közölte magyar és német nyelvű orvosi szaklapokban. Az Erdélyi Múzeum-Egylet orvos-természettudományi szakosztályában tartott első előadásának fő témája az alsó lábszártörések kezelésére Dollinger Gyula (1849–1937) által kifejlesztett fészektés alkalmazása volt 1894 őszén.⁴² Az előadásban kiemelte a kötés egyszerűségét és hatékonyságát, különösen komplikált, nyílt törések esetén. Hevesi az előadás során Brandt tapasztalataira hivatkozott, aki hangsúlyozta, hogy a korai mobilizáció előnyösebb a hosszú távú nyugalmi kezeléseknél. Ezt az állítást két konkrét eset bemutatásával támasztotta alá, amelyek során a betegek gyors felépülést és járásképességet értek el komplikált törések ellenére.

Hevesi szakirodalmi munkássága jelentős a 20. század első két évtizedében, amit a közlemények megjelenésének időrendjében mutatok be. Az 1900-ban megjelent, A „*gastroplacatio*”-ról című tanulmányának lényege a gyomor tartós tágulatának kezelésére az 1890-es évek első felében két egymástól független professzor (Maximilian Bircher-Benner, Aarau, 1891; Brandt József, Kolozsvár, 1894) által kifejlesztett sebészeti beavatkozás alkalmazása során nyert tapasztalatok és újítások ismertetése.⁴³ A tanulmány hangsúlyozza a magyar sebészek hozzájárulását a módszer kidolgozásához és a terminológia meghatározásához.

A *sugárgomba betegségről* 1900-ban közölt tanulmányában részletesen tárgyalja az egész szervezetre kiterjedő, súlyos bakteriális fertőzés klinikai, kórbonctani, és mikrobiológiai aspektusait egy konkrét eset leírása kapcsán.⁴⁴ A tanulmány központjában egy 20 éves nő áll, akinél vakbélgyulladás gyanújával végzett műtét során sugárgombát azonosított. Hevesi a sugárgomba betegség korai orvosi felismerésének részletes bemutatását nyújtja, és fontos adatokat közöl a diagnosztika és

kezelés szempontjából. A számos állat és ember halálát okozó sugárgomba-betegség elleni védőoltást Neuber Ede állította elő 1935-ben.

Az Erdélyi Múzeum-Egylet orvos-természettudományi szakosztály 1901. szeptember 28-án tartott orvosi szakülésén két esetet mutatott be.⁴⁵ Az első egy 16 éves lány esete, akinek egy véletlenül elsült Flaubert-fegyver golyója okozta többszörös bélsérülését hasmetszéssel gyógyított meg. A műtétet követően a beteg állapota gyorsan javult, és végül teljesen meggyógyult. Mindkét oldali nyaki sympathikus ideg teljes kiirtásának gyógyult esete a másik: a napi 6-7 rohammal járó genuin (önálló) epilepsziában szenvedő 15 éves fiú kezelésének célja a rohamok megszüntetése volt, amit a nyaki sympathicus ideg teljes eltávolításával próbált Hevesi elérni. A műtétet követően a beteg rohamai jelentősen csökkentek mind számukban, mind intenzitásukban.

Az 1896 januárjától Európa-szerte elterjedt röntgenezést 1898 nyarától használták a kolozsvári Karolina-kórházban,⁴⁶ ahol Hevesi a következő években gyakran alkalmazta. A röntgentechnológia használatának fontosságáról és a csípőízület veleszületett ficamának diagnosztizálásában és kezelésében kimutatható előnyeiről 1902-ben közleményben számolt be.⁴⁷ Hevesi a röntgenképek alapján kidolgozott egy hatékony terápiás megközelítést, amely a csípőízület megfelelő pozícióba helyezésére és stabilizálására összpontosított. Ezt a kezelési módot rögzítő gipszkötéssel és hosszabb távú izomerősítő terápiával egészítette ki, jelentős lépést téve a sebészeti ortopédia fejlődésében.

Az 1902-ben megjelent német tanulmánya a sebkezelés különféle területein alkalmazott új sebkezelő anyag, a Fabinyi Rudolf (1849–1920) kolozsvári vegyész professzor által előállított Chininum lygosinatum bemutatásával foglalkozik.⁴⁸ A felszíni sérülések, bőrfelszíni vágások, horzsolások esetében különösen hatásosnak bizonyult anyagot három formában alkalmazta Hevesi: szórópor formájában gennyes sebek kezelésére, glicerindatban, illetve tapaszok készítéséhez. A tanulmány több esetet ismertet, kiemeli a szer sokoldalúságát, valamint pozitív alkalmazási eredményeit a sebgyógyulás és a fertőzés megelőzése terén.

Az 1903. január 30-án az Erdélyi Múzeum-Egylet orvos-természettudományi szakosztályának ülésén tartott előadásában, majd tanulmányban az alsó ajak és a szájzug környékén előforduló rákos megbetegedések gyógyulása utáni plasztikai beavatkozásokat tárgyalta.⁴⁹ A bemutatott páciens 82 éves férfi volt, akinél az előzőleg eltávolított kisebb daganat fél év múlva kiújult, kiterjedtebb rákos elváltozást okozva az ajak, a pofa, és a nyirokutak jelentős részén. Hevesi a daganatot és az érintett nyirokutakat, nyirokcsomókat széles biztonsági szegéllyel eltávolította, a hiányzó részeket bőrlebenyekkel pótolta. Az egyik bőrlebenyt az arc alsó részéről vette, melyet megfordítva a szájüreg belső felületének helyreállítására használt, míg egy másik lebenyt a nyakról emelt át, hogy a külső hiányokat pótolja. A műtét sikeres volt, a beteg szájának funkciói (például nyitás-zárás) teljes mértékben helyreálltak.

Egy másik 1903-as közleményének témája az izombénulás és zsugorodás okozta mozgásszervi problémák korszerű sebészeti kezelése.⁵⁰ A korábbi, ortopédiai eszközökre hagyatkozó kezelések helyett az ínát helyezési technikák természetesebb és tartósabb eredményeket ígértek, lehetővé téve a pácienseknek a mindennapi mozgás visszanyerését. Hevesi bemutatja saját és más szakértők eredményeit, rámutatva, hogy az ínát helyezési technikák sikeresek lehetnek még súlyos bénulások esetén is, például gyermekbénulásban vagy traumás sérülések után. A közlemény a modern rekonstrukciós sebészet előfutára volt, bemutatva az új technikák potenciálját az izomhűdés és zsugorodás okozta mozgáskorlátozások leküzdésében.

A lúdtalp és dongaláb gyógyítására szolgáló sebészeti beavatkozásokat mutatott be a harmadik 1903-as tanulmányában az izomműködés helyreállítása érdekében.⁵¹ Részletesen leír több műtéti eljárást, mint például az izmok inas kap-

csolatainak áthelyezését és inak megrövidítését vagy megnyújtását. A tanulmány jelentősége abban áll, hogy új megközelítéseket vezetett be a bénult végtagok gyógyításában, különös tekintettel az izmok működésének helyreállítására és az életminőség javítására. E három kutatását ismertette 1903. szeptember 9-én a magyar orvosok és természetvizsgálók XXXII. vándorgyűlése sebészeti szakosztályának harmadik ülésén.⁵²

Az Erdélyi Múzeum-Egylet orvos-természettudományi szakosztálya 1904. február 12-i ülésén két témában szólalt fel. Az elsőben a fent bemutatott inátültetések terén szerzett újabb tapasztalatait osztotta meg, második előadásában a csípőízület veleszületett ficamának kialakulását és kezelését vizsgálta, kiemelve a rögzítés időtartamának fontosságát.⁵³ Magántanári próbaelőadását *A deformitások gyógyításának irányelvei* címmel 1904. szeptember 28-án tartotta tudományos alapokra helyezve a terápia eljárásokat.⁵⁴ bemutatta a deformitások korrekciójának gyakorlati módszereit, mint például a dongaláb, az X-láb, a gerincferdülés és a csípőízületi problémák kezelését, kiemelve a sebészeti beavatkozások mellett a megfelelő rehabilitáció és a terhelés optimalizálásának fontosságát.

Az *Új inképlő módszer az angolkóros és statikai lúdtalp gyökeres gyógyítására* című, 1905-ben publikált cikkében a láb csontvázának és izomzatának változásából eredő lúdtalp kezelésére kifejlesztett innovatív sebészeti technikáját mutatja be.⁵⁵ A lúdtalp gyökeres gyógyítása érdekében komplex inátültetési technikát dolgozott ki, amely következtében a láb deformitása jelentősen csökkent. Páciensei a műtét után rövid időn belül visszanyerték járóképességüket, és a deformitás visszatérését egyik esetben sem tapasztalta. Az eljárás során szerzett tapasztalatok alapján Hevesi folyamatosan finomította technikáját, például az inátültetés helyében és a műtėti módszerek kombinációjában. Kutatásait folytatva újabb adatokat közölt az angolkóros és statikai lúdtalp radikális gyógyításáról.⁵⁶

A *Gasser-duc kiirtás végleges koponyacsont resectióval* című, 1905-ös tanulmánya a súlyos arcidegzésbe kezelésének sebészeti megoldását tárgyalja egy 56 éves páciensen végzett műtét fényében.⁵⁷ A beteg korábban eredménytelen kezeléseken esett át, és állapota rendkívül súlyos volt. A műtét során Hevesi a svájci Emil Theodor Kocher által ajánlott Cushing-féle technikát alkalmazta, amely megfelelő hozzáférést biztosít a tokkal borított, folyadékkal teli cisztához.

A *lágvéksérvcapu elzárásának új módja* című, 1906-ban közölt tanulmánya egy új, a korábbi eljárásoknál hatékonyabbnak és megbízhatóbbnak tartott sebészeti módszert mutat be.⁵⁸ Hevesi fő célja a lágvéksérvcapájának biztonságos és tartós lezárása, valamint a visszatérő sérvek minimalizálása volt Edoardo Bassini és Kocher eljárási elemeinek ötvözésével és tartósabb varranyagokat alkalmazva. A módszert 1902 és 1905 között 154 beteg esetében alkalmazta, s kiemelte, hogy azok között, akiknek állapotát követte, kiújulás nem fordult elő.

A *Klinikai adatok a veleszületett deformitások aetiológiájához* című, 1909-es tanulmányában a veleszületett testi torzulások genetikai és mechanikai okait vizsgálta.⁵⁹ Hevesi részletesen bemutatja a klinikai megfigyeléseket, bonctani adatokat és statisztikai eredményeket, s arra a következtetésre jut, hogy az öröklődési esetek és a mechanikai hatások, például magzatvíz hiánya vagy az anyaméh szűk tere, egyaránt meghatározóak lehetnek bizonyos deformitások kialakulásában. Meglátása szerint az öröklött tényezőknek van nagyobb szerepe, de a mechanikai tényezők hatása sem elhanyagolható, különösen a magzati élet során tapasztalható szűkös környezet és mozgáskorlátozottság esetén.

Az Otfried Foerster (1873–1941) német neurológus által a spasztikus bénulások kezelésére kifejlesztett és 1907-től Európa-szerte elterjed Foerster-féle műtétet Hevesi végezte először Magyarországon.⁶⁰ Tapasztalatait ismertető tanulmányában⁶¹ részletesen bemutatja a műtét fiziológiai alapjait, elvégzésének technikai lépéseit, valamint az elért klinikai eredményeket, különös tekintettel a gyermekbénulás és

az alsó végtagok bénulásának eseteire, kiemelve, hogy bár a műtét jelentős előrelépést jelent a bénulások kezelésében, a módszer alkalmazásakor körültekintően kell eljárni a komplikációk és az esetleges mellékhatások elkerülése érdekében. Hevesi tanársegédjével, Benedek Lászlóval (1887–1945) közösen jegyzett, 1913-ban publikált tanulmányának fő célja a Foerster-műtét hatékonyságának értékelése, és hogy megállapítsa, milyen esetekben indokolt alkalmazása.⁶² A műtéten átesett gyermekek mozgásképesége jelentősen javult, könnyebbé vált a járás és a motoros funkciók helyreállítása. Az utókezelés – masszázis, fizioterápia és elektromos ingerlés – elengedhetetlen volt a teljes rehabilitációhoz. A szerzők megjegyzik, hogy a beavatkozás nem ajánlott epilepsziával társult bénulások, valamint progresszív neurológiai betegségek esetén.

A végtagok sérüléseinek kezelése című, 1914-ben megjelent tanulmányában a lövések és robbanások okozta végtagsérülések kezelésének alapelveit és gyakorlati megközelítését tárgyalja bemutatva a háborús helyzetben nem sebész szakemberek számára is követhető kezelési elveket és módszereket.⁶³ Kiemeli a sebek fertőzéseinek megelőzését, például jól záró, steril kötésekkal. Hevesi kiemeli az orvosi beavatkozások fegyelmezettségét és a fertőzés elleni szigorú elővigyázatosságot, amelyek a sérült végtagok gyógyulásának alapvető feltételei.

Az első világháború megakasztotta publikációs tevékenységét, melynek utolsó eredménye *A comb lövési töréseiről* című tanulmány,⁶⁴ amelynek jelentősége abban rejlik, hogy részletes leírást nyújt a korszakban alkalmazott kezelési elvekről és gyakorlatokról, valamint a modern, komplex sebészeti eljárások szerepéről a súlyos combcsonttörések kezelésében.

Összegzés

■ Hevesi Imre életútja és szakmai munkássága jól tükrözi a 19. század végi és 20. század eleji orvostudomány dinamikus fejlődését. Innovációi és előadásai révén úttörő szerepet játszott a sebészet és az ortopédia modernizációjában, miközben a gyakorlatban is kiemelkedő sikereket ért el. Kutatásai, például az ínát helyezési technikák, a röntgendiagnosztika alkalmazása vagy a veleszületett deformitások kezelésére vonatkozó újításai jelentős mérföldkővet jelentenek a magyar orvostudomány történetében. Tragikus élete ellenére Hevesi öröksége mind a tudományos, mind a gyakorlati sebészet területén ma is példaértékű.

■ JEGYZETEK

1. Felmenői a Balaton-felvidéken, a Zichy család tulajdonában lévő Vöröstó, majd Hidegkút településen élt katolikusok, vezetéknévük írásmódja: Heyszer, Haiser és Heizer. Gaal György tévesen zsidó származásúnak vélte Hevesi Imrét: Gaal György: *Zsidó és zsidó származású tanárok a kolozsvári egyetem tanári karában*. Múlt és Jövő 2000. 1. sz. 95 (89–101). Ezt az állítást helyesbítette: Marjanucz László (főszerk.) – Antal Tamás – Vajda Tamás (szerk.): *A Szegedi Tudomány egyetem és elődei története, II. rész, 1872–1921*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 2022. 213.
2. A német származású, római katolikus vallású Heizer Simon és Gulden Catharina gyermeke.
3. Ferenc (1855–1923) bencés tanár, alperjel; József (1857–1945) műbútor- és épületasztalos; Izidor (1859–1940) állatorvos; István (1869–1946) vincellér és kisbirtokos.
4. Lévy Imre: *A kegyes-tanítóréndiek veszprémi nagy-gymnasiumának értesítője az 1878–9-iki tanévről*. Veszprém, 1879. 36. Külley János (1763–1849) veszprémi kanonok 2000 pengő forintnyi alapítványából.
5. Lévy Imre: *A kegyes-tanítóréndiek veszprémi nagy-gymnasiumának értesítője az 1879–80-iki tanévről*. Veszprém, 1880. 56.
6. Tölcséry Ferenc – Lichtneckert András: *A Veszprémi Piarista Gimnázium története az alapítástól az államosításig, 1711–1948*, szerző kiadása, Veszprém, 2011. 179.
7. Nagy Béla: *Negyedszázad a kolozsvári iparosság élén: Hevesi József élete és munkássága, fenn maradt kéziratok emlékeztetője alapján*. Művelődés 2021. 8. sz. 8–15.; Hevesi József: *Tihanytól Kolozsvárig. Egy műasztalos élete és munkássága*. S.a.r. Nagy Béla. Kriterion Könyvkiadó, Kvár, 2022.

8. Matrikel der Universität Wien (Universitäts-Album), 1885/86–1889/90. Wintersemester 1888/89. 19. „Emerich Heiser, Ungarn Tihany” bejegyzéssel található a beiratkozása a bécsi egyetem albumában.
9. A családi emlékezet szerint.
10. Három testvérével (Ferenc, József és István) Hevesire magyarosította a nevét az 1880-as és 90-es években. Egyedül Izidor testvére nem magyarosított, mert úgy gondolta, ha ő magyarosít, akkor a keresztnéve miatt azt gondolják majd róla, hogy zsidó.
11. Híradás jelent meg a *Neues Wiener Tagblattban* arról, hogy Hevesi Imre elvégezte Bécsben az egyetemet. Egy élelmes bécsi kereskedő kivágta a lapból a híradást, ráragasztotta egy levélnehezék alá arany kerettel, és elküldte postán utánvétellel Hevesi Imrének, aki postafordultával átutalta neki a megjelölt összeget.
12. Az 1893/94. tanévben díjazott műtőnövendék a kolozsvári egyetem sebészeti kórodájában. Kinevezésének minisztériumi jóváhagyása: Hivatalos Közlöny 1893. augusztus 1. 10.
13. Hivatalos Közlöny 1895. június 1. 129.; *Új kórházi másodorvos*. Kvár, 1894. június 13. 3.
14. Steiner Pál: *Hevesi Imre 1867–1921*. Erdélyi Orvosi Lap 1921. ápr. 1.; Gazda István (főszerk.): *Százhuszonöt éve nyílt meg a Kolozsvári Tudományegyetem: Emlékkönyv*. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 1997. 173.; Gaal György: *Egyetem a Farkas utcában*. Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság, Kvár, 2001. 72., 86., 92., 146., 149., 223., 228., 230., 233., 235., 237.; Gaal György: *Erdély iskolateremtő sebésztanára: Brandt József halála centenáriuma*. Bp., 2011. 56 (43–67.). (Orvostörténeti közlemények 214–217.); Gaal György: *Az erdélyi tudományosság fellegvára: A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem alapításának 150. évfordulójára*. EME, Kvár, 2022. 131–132.
15. Közlemény Brandt J. tnr. kolozsvári sebészeti klinikájáról. *A kolozsvári sebészeti klinika működése 1895-ben*. Hevesi Imre: IV. Has, V. Végbél. Gát, VII. Női húgy- és ivarszervek, VI–II. Medencze, keresztútj. Orvosi Hetilap 1897. január 17. 30–31.; 1897. január 24. 41–42.
16. Budapesti Közlöny 1895. augusztus 14. 1.
17. Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára – Személyes Ügyek 1897. december 22. 273.
18. *Az orvosbál*. Kolozsvár 1894. január 4. 2–3.; *Orvosbál*. Kolozsvár 1895. január 14. 2.
19. Természettudományi Közlöny 1894. 294. füzet, 84–85.
20. 1894. október 27. a sebészeti kóroda helyiségében orvos szakülésem *Fennjárva kezelt alszártörés két esete* címmel. Kolozsvár 1894. október 25. 3.
21. *Újabb adományok a kolozsvári ev. ref. kollégium építési alapjára*. Kvár, 1894. december 19. 3.
22. *Mentők ülése*. Magyar Polgár 1900. szeptember 5. 4.
23. A „Kolozsvári Kerékpáros Egylet”. Herkules 1896. május 15. 82.
24. *Millenáris kerékpár ünnepély*. Kolozsvár 1896. október 3. 2.
25. *Kerékpár-világ*. Sport-Világ 1898. március 6. 4.
26. *Eljegyzés*. Magyar Polgár 1900. február 12. 5.
27. Erzsébet apja jó nevű ügyvéd volt Kolozsvárott.
28. Brandt József: *Sebészeti klinika*. In: *Emlékkönyv a Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem és különösen ennek orvosi és természettudományi intézetei*. Kolozsvári Egyetem orvosi kara, Kvár, 1903. 293–300.
29. Hevesi József: *Tihanytól Kolozsvárig*. 2022. 176.
30. Hivatalos Közlöny 1904. 12. sz. 508.
31. Gaal György – Gaal Viola: *A kolozsvári Vöröskereszt kórház*. Orvostudományi Értesítő 2005. 2. sz. 253–259.
32. Hivatalos Közlöny 1912. 20. sz. 205.
33. A *Vöröskereszt Egylet kolozsvári választmányának évi jelentése*. Ellenzék 1916. november 14. 2.
34. A *Szegedi Tudományegyetem és elődei története*. II. 2022. 239.
35. Oklevélszám: 1679/2016.
36. A tranzitórius trauma következtében Hevesi Imre mellett több kolozsvári professzor elhunyt betegség vagy öngyilkosság következtében, például Somló Bódog (1873–1920) jogász, Apáthy István (1863–1922) zoológus, Lechner Károly (1851–1922) pszichológus, és a gyermekgyógyász Genersich Gusztáv (1865–1921). Vincze Gábor: *A száműzött egyetem: A Ferenc József Tudományegyetem sorsa Kolozsvártól Szegedig (1919–1921)*. JATE Press, Szeged, 2006. 82. A *Szegedi Tudományegyetem és elődei története*. II. 2022. 696.
37. Vö. Gaal György – Vincze János: *Az erdélyi magyar szellemiség messze fénylik: Orvos- és gyógyszerész-sírok a Házsongárdban*. NDP Kiadó, Bp., 2018. 221–222. Gaal és Vincze szerint Hevesi sírja nem maradt fenn.

38. Steiner Pál: *Hevesi Imre 1867–1921*. Erdélyi Orvosi Lap 1921. április 1. 123–125.
39. Hevesi Imre: *Töredék Dr. Hevesi Imre összefoglaló referátumából a spondylitis tbc.-ről, amelyet halála előtt az Erd. Orv. Lap számára kezdett megírni*. Erdélyi Orvosi Lap 1921. április 1. 125–126.
40. Benedek László, Büchler Dezső, Koleszár László, Mátyás Mátyás, Parádi Ferenc, Pártos Ervin, Szigeti Imre, Török Imre.
41. Pl. *Szerencsétlenség egy építkezésnél*. Kolozsvár 1897. szeptember 25. 2.
42. Beszámoló az előadásról: Orvosi Hetilap 1895. január 20. 32.
43. Hevesi Imre: A „*gastroplicatio*”-ról. Gyógyászat 1900. április 22. 244–247.
44. Hevesi Imre: A *sugárgomba betegségről, különös tekintettel a vakbél vagy feregnyúlványból kiinduló kóralak egy klinikai esetére*. Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egylet Orvostermészettudományi szakosztályából. 1900. I–II. füzet.
45. *Jegyzőkönyvek az Erdélyi Múzeum-Egylet orvostermészettudományi szakosztályából. I. orvosi szakülés 1901. szeptember 28-dikán*. Orvosi Hetilap 1902. január 12. 31–32.
46. Tg: *Röntgen-sugarak a Karolina-kórházban*. Magyar Polgár 1898. augusztus 29. 3.
47. Hevesi Imre: A *Roentgenezés értékesítéséről a csípőízület veleszületett ficamának kórismézésében és gyógyításában*. Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egylet Orvos-természettudományi szakosztályáról. I. Orvosi Szak. 1902. 3. sz. 265–280.
48. Imre Hevesi: *Chininum lygosinatum, ein neues Wundbehandlungsmittel*. Centralblatt für Chirurgie 1902. 1. sz. Magyar összefoglalója: A *chininum lygosinatum* használatáról a sebkezelésben. Orvosi Hetilap 1902. augusztus 24. 554.
49. Erdélyi Múzeum-Egylet orvos-természettudományi szakosztálya: *I. szakülés 1903. évi január hó 30-ikán*. Orvosi Hetilap 1903. augusztus 16. 534; *Pofaképlés Gersuny-féle lebenynyel*. Orvosi Hetilap 1903. 659–660.
50. Hevesi Imre: *Transplantatio tendinum: Ínáthelyezés és inképzés izomhüdekeknél és zsugoroknál*. Orvosi Hetilap 1903. 31. sz. 490–494., 32. sz. 510–513., 33. sz. 526–528., 34. sz. 541–543., 35. sz. 557–558., 36. sz. 571–573., 37. sz. 585–587.
51. Hevesi Imre: *Intransplantatiók, izomhüdekek és zsugorok. Új módszerek a lúdtalp és dongaláb gyógyítására*. Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egylet Orvos-Természettudományi Szakosztályából. I. Orvosi Szak 1903. 1–2. füzet 41–75.
52. Hevesi Imre: A *statikai és angolkóros lúdtalp új gyógymódja inműtétekkel*. Orvosi Hetilap 1903. november 22. 753–754.; *Uő: Világrahozott dongaláb új gyógymódja ineltolással; Inátültetések élettani hatásának demonstrálása*. Orvosi Hetilap 1903. november 29. 770.
53. Erdélyi Múzeum-Egylet orvos-természettudományi szakosztálya, *I. szakülés 1904. február 12-dikén*. Orvosi Hetilap 1904. szeptember 25. 576.; 1904. október 2. 590.
54. Hevesi Imre: A *deformitások gyógyításának irányelvei: magántanári próbaelőadás 1904. szeptember 28-án*. Budapesti Orvosi Ujság 1905. április 6. 277–281.
55. Hevesi Imre: *Új inképlő módszer az angolkóros és statikai lúdtalp gyökeres gyógyítására*. Orvosi Hetilap 1905. február 12. 99–101., 1905. február 19. 123–125.
56. Hevesi Imre: *További adatok az angolkóros és a statikai lúdtalp inképléssel való gyökeres gyógyításához*. Orvosi Hetilap 1905. március 12. 176–177.
57. Hevesi Imre: *Gasser-duc kiirtás végleges koponyacsont resectióval*. Sebészet, a Budapesti Orvosi Ujság melléklete, 1905. június 29. 17–19.
58. Hevesi Imre: A *lágvéksérvkapu elzárásának új módja*. In: *Dolgozatok Purjesz Zsigmond negyedszázados tanári működésének emlékére*. Bp., 1906. 311–319. (A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára 95.)
59. Hevesi Imre: *Klinikai adatok a világrahozott deformitások aetiológiájához*. Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egylet Orvostudományi Szakosztályából 1909. 1. Füzet. 41–55.
60. Szállási Árpád: *Orvostörténeti és művelődéstörténeti tanulmányok I–II*. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet–Magyar Orvostörténelmi Társaság, Bp., 2018. 14. lj. (A Magyar Tudománytörténeti Intézet Tudományos Közleményei 124.)
61. Hevesi Imre: A *Foerster-féle műtétről*. Orvosi Hetilap 1910. 20. sz. 349–351., 21. sz. 370–372.
62. Hevesi Imre – Benedek László: *Foerster-műtétek gyermekkori spasmosus paraparesis és hemiplegia infantilis apastoca eseteiben*. Orvosi Hetilap 1913. 26. sz. 483–486.
63. Hevesi Imre: A *végtagserülések gyógykezelése*. Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egylet Orvostudományi Szakosztályából 1914. 4. füzet. 367–383.
64. Hevesi Imre: A *comb lövési töréseiről*. Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egylet Orvostudományi Szakosztályából 1917/1919. 1. sz. 245–261.